

MAGYARORSZÁG RÉGI ÉS JELENKORI LAKOSSÁGA ARCKOPONYÁJÁNAK HORIZONTÁLIS PROFILOZOTTSÁGA

(a magyar nép származásának problémájával kapcsolatban)*

TÓTH TIBOR

A magyar nép etnogenezisének problémája régen magára vonta nemcsak a történészek és nyelvészek, hanem az antropológusok figyelmét is. A múlt század végétől a magyar kutatók — TÖRÖK A. (1842—1912), PÁPAI K. (1861—1893) és JANKÓ J. (1868—1902) — értékes antropológiai anyagot gyűjtöttek össze. A kraniológiai munkákban különös figyelmet szenteltek a népvándorlás korából származó, valamint a Nagyalföldön és a Dunántúlon feltárt honfoglaláskori anyagnak (V—XI. sz.).

BARTUCZ L. prof. (1932, 1934, 1939, 1950, 1956) és tanítványai: MALÁN M. (1941, 1955, 1956), NEMESKÉRI J. (1943, 1947, 1954), LIPTÁK P. (1951, 1953, 1954, 1956, 1957) és WENGER S. (1952, 1953, 1955) foglalkoztak az avar kaganátus lakossága és a honfoglaló magyarok rasszösszetételének kutatásával. E kutatások folyamán a felsorolt szerzők az alábbi következtetésre jutottak: *a)* Az avarok rasszösszetétele kevert jellegű volt, a mongoloid elemek jelentős részvétele mellett; *b)* A turáni (dél-szibériai) és urali (europo-szibirid) típusok fajsúlya a honfoglaló magyarok rasszösszetételében jelentős volt, vagyis náluk a mongol nagyrasz elemek (bár kisebb mértékben, mint az avaroknál) szembe-tűnően voltak képviselve. Szükséges hangsúlyozni, hogy az említett kutatók a Duna-medencei régi-magyarok erősen kevert jellegét az europid elemek abszolút többsége mellett, egységesen konstatálják. Egyidejűleg mégis úgy vélik — különösen BARTUCZ L. prof. és LIPTÁK P. —, hogy a mongoloid komponensek jelentős szerepet játszottak a régi magyarok embertani típusának kialakításában.

A mongoloid elemek kevert populációban játszott szerepének helyes megítélése legsikeresebben az arckoponya horizontális profilozottségének tanulmányozása alapján érhető el. Az utóbbi évtizedben ezeket az ismertető-jegyeket, amelyek alapvető rasszdiagnosztikai jelentőségűek az europid és mongoloid típusok szétválasztása szempontjából, felvették a szovjet antropológiai intézmények kraniológiai programjába.

G. F. DEBEC (1947—1951, 1954, 1956), M. G. LEVIN (1956, 1957), V. V. GINZBURG (1954, 1955), V. P. JAKIMOV (1953, 1956), T. A. TROFIMOVA (1956) és mások az arc horizontális lapossági fokának vizsgálatát munkáikban széleskörűen alkalmazták. A minket közvetlenül érdeklő kérdéssel kapcso-

* A moszkvai áll. Lomonosov Egyetem Embertani Tanszékének és Kutatóintézetének Tudományos Tanácsa előtt 1958. május 9-én megvédett kandidátusi disszertáció tézisei. Aspiránsvezető: G. F. DEBEC professzor, a biológiai tud. doktora. Opponensek: M. G. LEVIN professzor, a tört. tud. doktora, JA. JA. ROGINSZKIJ professzor, a biológiai tud. doktora és M. I. URISZON tud. munkatárs, a biológiai tud. kandidátusa.

latban speciális kutatásokat folytatott koponyaszériákon K. N. NADZSIMOV (1955).

Az ilyen jellegű megfigyelések taxonómiai szerepének értékelését az arckoponya lapossága átlagindexének segítségével G. F. DEBEC végezte el. Minél magasabb ez az index, annál nagyobb a mongoloid elem fajsúlya.

Jelen munka feladata a magyar nép etnogenezisével kapcsolatban néhány probléma megvilágítása, főképpen pedig a mongoloid elem részarányának analízise az avarok és a honfoglaló magyarok rasszösszetételében. A jelen kutatás alapját képező anyagot jelentős mértékben tanulmányozták a magyar antropológusok a megszokott program szerint, amelyben az arckoponya horizontális profilozottságának ismertetőjegyei nem szerepelnek. Viszont jelen munka szerzőjének figyelmét épp ez utóbbiak vonták magukra. Az arckoponya horizontális profilírizációját a következő szériákon tanulmányoztuk :

I. *Bádeni kultúra* (eneolit, IV. évezred i. e. — 20 koponya).

II. *Későrómai időszak* (IV. sz. i. u.) anyaga a Dunaparti Intercisa mellől — 21 koponya.

III. *Avarok* (VII—VIII. sz.) Üllő I, II, és Jánoshida—Tótképuszta temetőiből — 119 koponya.

IV. *Szlávok* a kerpesztai temetőből (XI. sz.) — 128 koponya.

V. *Magyarok* a honfoglalás kori és a magyar állam kialakulásának korához tartozó (IX—XIII. sz.) Üllő—Ilona úti, egri, rádi és Orosháza—rákóczi-telepi temetőkből — 45 koponya.

VI. *Középkori magyarok* a déldunántúli Mohács—Cseléről (XIV—XV. sz.) — 23 koponya.

VII. *XV—XVII. századi magyarok* Rimaszombatról — jelenleg Rimavska Sobota Csehszlovákiában — 25 koponya.

VIII. *Jelenkori magyarok* Budapest két temetőjéből — a Váci útiról és a Mester utcaiból — 108 koponya.

Összesen 489 (263 férfi és 226 női) koponya került vizsgálatra. A kutatás programjában a horizontális profilozottság 11 metrikus jegyét és 2 indexét alkalmaztuk; kiszámítottuk az arc és az orr laposságának átlagkoefficienseit, valamint az arckoponya laposságának általános középindexét. Összehasonlító anyagként felhasználtuk a szovjet szerzők által publikált, a SzU területéről származó különböző szériákat.

Különös figyelmet szenteltünk a zlivkai (Ukrán köztársaság harkovi területe) és a vorovszkoj—vrági (Nagyorosz köztársaság uljanovi területe) temetők anyagának. E temetők valamivel későbbi időre datálhatók mint a magyaroknak a Duna-medencébe való áttelepülése, azonban egészében a nagy népvándorlás korának ugyanazon történeti, mongol hódítás előtti szakaszához tartoznak. Embertani vonatkozásban mindkét temető az europid és mongoloid elemek keveredésével jellemezhető. A fej formája mindenekelőtt brachikrán. Az europid és mongoloid komponensek jelenlétét a régi magyarok összetételében, az összes kutatók egyhangúlag elismerik.

Az utóbbi időben LIPTÁK P. (1957) kísérletet tett a régi magyarok összetételét alkotó embertani típusok fajsúlyának mennyiségi meghatározá-

sára. LIPTÁK P. véleménye szerint e típusok egymáshoz való viszonya a következő értékekkel fejezhető ki :

Turáni típus.....	35%
Pamiri típus.....	26%
Urali típus	19%
Északi és pontusi típus.....	19%

Ezen értékek helyességének ellenőrzésére a régi magyarok arc és orrlaposságát jellemző átlagadatokat összehasonlítottuk a felsorolt típusok képviselőinek különböző szériáin mechanikusan kapott adatokkal. A véletlenség elkerülése érdekében a kísérletet a különböző szériákon kétszer végeztük el : az első próbánál i. u. II. évezredből származó koponyákon, a második próbánál pedig az időszámításunk kezdetére vagy az első évezredre datálható koponyákon.

	I. próba	II. próba
Turáni típus	Kazáhok	Altáj—Szaján vidék korai nomádjai
Pamiri típus	Hegyi tadzsikok	Azov-mellék szarmatai
Urali típus	Hantik	Ananyinoiak a lugovói temetőből
Pontusi típus	Cserkeszek	Alánok a szaltovói temetőből
Északi típus	Novgorodi oroszok	

E szériák átlagértékeit megszoroztuk a LIPTÁK P. véleményével egyező, minden típus fajsúlyával egyenlő koefficienssel. Ezáltal megmutatkozott, hogy a mesterségesen kapott csoportok az arc laposságának sokkal magasabb indexével jellemezhetők (37,1 és 32,5), mint a hiteles magyar koponyák, amelyeknek indexe mindössze 7,4.

Ezen az alapon megállapítható, hogy 35% a turáni és 19% az urali típus részére igen magas értéként mutatkozik.

Hasonló ellenőrzésnek volt alávetve az avar temetők egyes típusaira vonatkozó százalékos meghatározások. Így LIPTÁK P. véleménye szerint az Űllő I. és II. avar temetők antropológiai típusainak fajsúlya a következő értékekkel határozható meg :

Űllő II.	F.	N.
Északi típus	48%	23%
Pontusi típus	26%	41%
Pamiri típus.....	22%	27%
Mongoloid típus	4%	9%

Űllő I.	F.	N.
Északi típus	44%	15%
Pontusi típus	24%	13%
Mongoloid típus	14%	59%
Pamiri típus.....	9%	3%
Turáni típus.....	8%	9%

Az eljárás eredménye megmutatta, hogy ebben az esetben is különösen Űllő I. női csoportjában, a mongoloid komponens fajsúlyának jelentősen alacsonyabbnak kell lennie :

Női széria	Ismertetőjegyek	Názomaláris szög	Zigomaxilláris szög	Dakriális magasság	Szimotikus magasság	Orrszög
Hiteles koponyák Üllő I. temetőjéből		141,4 (29)	127,9 (29)	10,2 (27)	3,9 (27)	21,5 (23)
Lipták P. %-ainak felhasználásával kapott mesterséges csoportok	I. próba	142,0 (156)	133,2 (144)	9,5 (169)	3,1 (175)	19,5 (117)
	II. próba	141,5 (57)	133,0 (48)	10,6 (50)	3,4 (59)	20,8 (46)

Jóval közelebb állnak a valósághoz WENGER S. által a jánoshida—tót-képusztai avar temető koponyáin kapott értékek. A szerző véleménye szerint ebben a temetőben a különböző embertani típusok fajsúlya a következők:

Északi típus	46%
Turáni típus.....	19%
Pontusi típus	35%

Az eljárás eredményeként ugyanazon módszer segítségével megmutatkozott, hogy az ily módon összeállított mesterséges csoportok közül az első valamivel magasabb indexszel jellemezhető (22,6) mint az avaroknál (9,2). A második mesterséges széria indexe (9,0) mindamellet nem különbözik az említett temetőből származó hiteles koponyákon kapott jelzőtől.

Következtetések

1. Az antropológiai adatok alapján a korai magyarok (Üllő, Eger és Rád) közbülső helyet foglalnak el a két nagyrasz — europid és mongoloid között. Azonban már a Duna-medencébe való áttelepülés idején túlnyomó többséget képeztek az europid nagyrasz különböző típusai.

2. Az arc és az orr laposságának adatai szerint a mongoloid komponens jelenléte a honfoglaló magyaroknál jelentősen kisebb, mint azt korábban vélték a történeti és más embertani adatok alapján.

3. Bár a hódítás első évszázadaiból származó paleoantropológiai anyag csekélyszámú (és ezért, lehetséges, nem jellemző), mégis a magyarországi avarok, akiknek leletanyaga jelentősen több, ugyanolyan közbülső helyet foglalnak el, mint a régi magyarok. Teljesen valószínű, hogy az avar kaganátus lakosságán belül csak a felső vezető-réteg és a lakosok néhány kislétszámú csoportjának volt kifejezetten mongoloid fizionómiája.

4. Annak alapján, hogy az ismertetőjegyek egy részénél a honfoglaló magyarok koponyái az Orosz Alföld területén levő zlivkai és vorovszkoj—vrági temetők koponyáival mutatnak hasonlóságot, feltételezhető, hogy e temetőket antropológiailag a régi magyarokhoz közelálló népek hagyták hátra. Mégis a mongoloid komponens fajsúlya e népek összetételében mindamellet magasabb volt, mint a Duna-medence korai magyarjainál.

5. Igen valószínűnek látszik, hogy a korai bolgár és szláv törzsek jelentős mértékben vettek részt a magyar nép etnogenezisében nemcsak a Kárpátok területén, hanem az Orosz Alföldön és a Közép-Volgamelléken is.

6. Még az Uralban megtörtént az anyanyelvi időszak finn-ugor törzseinek szármata-alán törzsekkel való keveredése és szemmel láthatóan, az europid komponens már ebben a szakaszban túlnyomó többségre tett szert.

(Előadva az Embertani Szakosztály 1958. nov. 26-iki ülésén.)

Magyarországon feltárt régi és jelenkori koponyák főbb arclapossági jegyeinek átlagértéke
(A szerző adatai)

Ismerető jegy	Nem	Nasomalaris szög	Zigomaxilláris szög	Szimotoikus magasság	Szimotoikus jelző ²	Dakriális magasság	Dakriális jelző	Orrszög	Horizontális profilozottság átlag-indexe
Bádeni kultúra (eneolit) (IV. é. e. i. e.)	F	139,7 (14)	122,4 (14)	4,7 (10)	51,6	12,4 (8)	60,5	29,7 (10)	2,2 ± 7
	N	135,0 (6)	119,7 (6)	3,6 (5)	43,9	12,2 (5)	61,0	28,0 (5)	
Későrómai időszak IV. sz. i. u.	F	139,5 (12)	120,0 (12)	4,8 (9)	53,3	13,2 (9)	61,7	28,7 (8)	-2,7 ± 7
	N	137,0 (9)	119,9 (9)	4,4 (5)	46,8	12,2 (5)	57,8	27,0 (5)	
Avarok (összegezve) VII—VIII. sz.	F	138,3 (60)	124,8 (59)	4,9 (55)	51,9	12,5 (55)	58,4	29,0 (51)	11,1 ± 3
	N	140,0 (59)	125,8 (59)	4,2 (57)	46,4	10,7 (57)	51,9	25,6 (46)	
Szlávok (Kérpuszta) XI. sz.	F	138,7 (68)	125,5 (68)	4,7 (53)	48,4	12,0 (44)	54,5	27,3 (57)	16,2 ± 3
	N	140,0 (60)	124,7 (60)	3,8 (51)	41,3	11,3 (48)	52,3	24,3 (49)	
Régi magyarok (összegezve) IX—XI. sz.	F	137,0 (15)	124,4 (15)	4,7 (15)	53,4	13,3 (15)	63,0	28,7 (14)	7,4 ± 6
	N	141,1 (8)	123,2 (8)	3,8 (8)	42,1	10,4 (8)	53,0	23,8 (7)	
XI—XIII. sz.-i magyarok Orosháza	F	138,2 (10)	126,2 (10)	5,1 (10)	51,5	13,4 (9)	60,6	30,0 (10)	7,4 ± 6
	N	139,8 (12)	124,3 (12)	3,9 (12)	45,3	11,6 (12)	58,0	26,0 (12)	
XIV—XV. sz.-i magyarok Mohács-Csele	F	139,6 (13)	126,6 (13)	4,0 (13)	40,0	12,1 (13)	54,0	24,8 (13)	18,5 ± 6
	N	140,0 (10)	122,4 (10)	3,9 (8)	45,9	10,6 (8)	56,0	27,1 (10)	
XV—XVII. sz.-i magyarok Rimaszombat	F	140,9 (15)	130,4 (15)	4,5 (15)	51,1	12,6 (15)	57,0	23,7 (15)	25,4 ± 6
	N	140,3 (10)	128,2 (10)	3,8 (10)	43,2	11,1 (10)	52,3	24,6 (10)	
Jelenkori magyarok (összegezve) XVIII—XIX. sz.	F	137,8 (56)	124,0 (56)	4,7 (55)	52,5	12,3 (55)	58,6	31,0 (55)	4,1 ± 3
	N	138,1 (52)	124,3 (52)	4,1 (52)	46,7	11,3 (51)	54,9	29,3 (52)	

1 Orrnyereg magasság

2 Orrnyereg jelző

Néhány összehasonlító széria átlagértékei
(A szerző adatai)

Ismeretetőjegy	Nem	Nasomalaris szög	Zigomaxiláris szög	Szimotoikus magasság	Szimotoikus jelző	Dakriális magasság	Dakriális jelző	Orrszög	Horizontális profilozottság átlag-indexe	
Régi magyarokkal kapcsolatos mesterséges csoportok Lipták P. százalécai szerint	I. próba	F	140,4 (267)	128,9 (254)	3,7 (273)	43,5	10,9 (264)	50,9	25,3 (228)	37,1 ± 1
		N	140,7 (216)	130,6 (203)	3,1 (235)	36,0	9,9 (227)	49,5	21,7 (184)	
	II. próba	F	141,5 (104)	129,0 (86)	3,9 (106)	48,7	11,2 (86)	54,1	25,8 (102)	32,5 ± 2
		N	140,3 (80)	131,3 (67)	3,6 (84)	44,4	10,6 (71)	52,2	21,3 (62)	
Zlivkai temető VIII—IX. sz.	F	140,0 (8)	132,8 (9)	4,8 (8)	52,6	12,6 (8)	58,5	24,9 (7)	35,9 ± 8	
	N	143,2 (7)	132,2 (7)	3,0 (7)	37,4	10,3 (7)	49,6	22,2 (7)		
Vorovszkoj—vrági temető X—XII. sz.	F	143,7 (8)	127,0 (8)	3,7 (8)	51,3	11,2 (8)	57,5	30,6 (8)	34,8 ± 9	
	N	139,3 (3)	130,2 (3)	3,4 (3)	32,1	10,2 (3)	45,3	24,0 (3)		
Szlovének (Novgorodiak) XI—XIV. sz.	F	138,3 (69)	125,7 (56)	4,6 (74)	47,8	12,2 (71)	55,0	31,6 (52)	15,8 ± 2	
	N	139,2 (63)	126,8 (54)	3,8 (81)	40,8	11,0 (77)	49,9	25,5 (49)		
Szaltovói temető VIII—IX. sz.	F	136,9 (22)	121,4 (18)	4,9 (25)	52,4	12,6 (22)	62,6	31,6 (22)	-3,5 ± 5	
	N	137,6 (23)	121,8 (19)	4,5 (25)	47,0	11,8 (21)	57,7	28,8 (16)		
Lugovói temető VIII—III. sz. i. e.	F	147,3 (14)	129,2 (5)	3,1 (13)	40,8	10,4 (8)	49,3	18,1 (8)	65,4 ± 8	
	N	145,4 (7)	140,4 (5)	2,9 (8)	32,9	10,4 (7)	51,7	18,0 (4)		
Hantik XVIII—XIX. sz.	F	143,9 (112)	132,6 (113)	2,8 (114)	36,8	9,9 (113)	47,4	20,7 (100)	62,6 ± 1	
	N	143,8 (95)	132,4 (93)	2,0 (95)	35,4	8,6 (93)	44,1	18,4 (82)		
Kazáhok XVIII—XIX. sz.	F	145,6 (30)	134,1 (28)	3,1 (31)	36,1	10,0 (26)	46,1	21,8 (27)	66,0 ± 5	
	N	144,6 (15)	136,8 (13)	3,0 (14)	33,0	9,7 (13)	46,8	19,2 (14)		